

کورس ٹائٹل: تحقیق، تحقیق و اطر یقہ کار تے مقالہ نگاری

عنوان: مقالہ نگاری III

ایم ایس سیشن: 2019-2021

کورس کوڈ: PUNJ-601

کریڈٹ آورز: 03

سمیسٹر: II

پروفیسر ڈاکٹر مجاہدہ بٹ

8.2.1.9 تسوید: (Blackening)

تسوید سو دھن توں بنیا اے جیہدے معنے کسے لکھت دی ترتیب درست کرنا اے۔ تسوید پن چھان کر کے مسودے وچوں اصل مواد حاصل کرن اوہنوں درست کرن داناں اے، انڈے وچوں بیضہ کڈھن، کانٹ چھانٹ کر کے مرتب کرن نوں تسوید آکھیا جاندا اے۔ ”اعجاز اللغات جدید“ وچ تسوید بارے درج اے کہ:

”(1) اسود کرنا، سیاہ کرنا، کالا رنگ پھیرنا، (2) لکھائی کرنا، لکھنا، تحریر کرنا“۔

ایہدے وچ ای اگے ٹر کے تسوید تے ترمیم بارے لکھیا اے:

”لکھنا، چھاپنا، تحریر کرنا، سیاہی سے لکھنا، روشنائی سے رقم کرنا“۔

تسوید مقالے دا مڈھلا خاکہ اے جیہڑا خام حالت وچ ہوندا اے جہدے وچ رد و بدل حذف تے دادھے گھاٹے دی ڈھیر گنجائش ہوندی اے۔ محمد خاں تے عظمت رباب تسوید بارے اپنے وچاراں دا اظہار ایہناں شبدوں وچ کردے نیں:

”تسوید مقالے یا کسی بھی تحریر کے پہلی دفعہ لکھے ہوئے مسودے کو کہتے ہیں“۔

مطالعے تے جانچ مگروں حاصل شدہ مواد نوں ترتیب دینا تسوید اے جیہدے مگروں خاکہ تیار کیتا جاندا اے۔ خاکے دی تیاری مگروں محقق مقالے لئی لکھتی نوٹ لیندا اے۔ ساری تیاری مکمل ہوون توں بعد لکھن دا عمل شروع ہو جاندا اے۔ ایس پہلی لکھائی یاں لکھت نوں تسوید آکھیا جاندا اے جہدے راہیں تیار شدہ مواد نوں سو دھیا جاندا اے۔ مسودے وچوں ودھیکیاں تے گلاں دی کٹ وڈھ توں بعد ای اصل مواد خالص صورت وچ سامنے آندا اے لکھت وچوں غیر مروجہ شبدوں دا تبدل کرن مگروں رائج الوقت تے رائج العمل لفظاں دی رلت تسوید یاں سو دھ کاری اکھواندی اے۔ عیش درانی موجب:

”مسودہ نگاری یا تسوید مقالے کا پہلا مسودہ تیار کرنے کا نام ہے“۔

محقق تسوید راہیں وچاراں، حاصل شدہ مواد تے حقیقتاں نوں لکھتی روپ دیندا اے تاکہ اوہنوں منظر عام تے لیاندا جائے۔

-i تسوید دا عمل: (Procedure of Blackening)

عنوان موجب مواد اکٹھا کرن مگروں اوہنوں ترتیب دیون دی منزل سامنے آندی اے۔ جہدے وچ محقق نوں خیال رکھنا چاہیدا اے کہ حاصل شدہ مواد نوں منطقی ترتیب نال مقالے دا حصہ بنائے۔ سارے ماخذاں دی بھال کر کے مواد اکٹھا کرن مگروں مواد مکمل جائزہ لیا جاندا اے جہدے بعد نوٹس تیار کیتے جاندے نیں۔ ایہہ تسوید دا مرحلہ ہوندا اے۔ ڈاکٹر محمد ہارون محقق بارے لکھدے نیں:

”(1) وہ کیا لکھنا چاہتا ہے اور کیوں لکھنا چاہتا ہے، (2) اس لکھنے کے لیے اسے کیا تیاری کرنی چاہیے۔“

جدتا نیں محقق نوں موضوع بارے پوری جانکاری نہ ہووے اوہدوں تا نیں اوہ نہ تے مواد اکٹھا کر سکدا اے نہ ای تحقیق دے مقصد پورے کر سکدا اے۔ مقالہ لکھن دے تن مرحلیاں دا ڈاکٹر محمد عارف ہورال کیتا اے:

”کم از کم تین بار مقالہ خوب تر انداز میں لکھنا ہوگا۔ پہلے تسوید، پھر تسوید ثانی اور بالآخر تمییز کے مرحلے میں آپ نے داخل ہونا ہے۔“

پہلی تسوید تے اوہدوں ہو جاندا اے جدوں مقالہ نگار اپنی پہلی لکھت نوں لکھتی ڈھنگ دین توں بعد پڑھ کے اوہدی درستگی کردا اے ایس دوران اوہ کاہلی وچ لکھدیاں جیہڑے لفظ چھڈ گیا ہوندا اے اوہناں توں وی پورا کر لیندا اے۔ عبدالرزاق قریشی ہوریں مقالے دی تسوید وچ اک ہور مرحلے دا اودھا کر دیاں لکھدے نیں:

”مواد کی ترتیب کے بعد مقالہ لکھنے کا کام شروع ہوتا ہے۔“

مقالہ لکھن سے محقق مواد نوں کارڈاں اتے درج کردا اے کارڈاں نوں ترتیب لا کے مواد نوں ترتیب دتی جاندا اے ایس دوران مقالے دے خاکے نوں لکھ ڈھ رکھیا جاندا اے ایہدے بغیر مقالے نوں حتمی شکل دینا ڈھیر اوکھا اے۔ کارڈاں نوں صرف اک واری ترتیب دے کے حتمی منزل طے نہیں ہوندا سگوں بار بار ایہناں کارڈاں دی ترتیب نوں بدل کے حتمی شکل دینی پیندی اے۔ ایس دوران محقق نوں گویٹ لگ جاندا اے کہ اوہدے کول کیہڑے باب دا مواد ڈھیر ودھ اے۔ اوہ باب نوں ساریاں توں پہلے لکھنا چاہیدا اے۔ لکھدے سے نظر ثانی دا عمل جاری رکھنا چاہیدا اے۔ عطش درانی موجب:

”مقالے کو زیادہ سے زیادہ وضاحت کے ساتھ مگر مختصر لکھیں یہ سنہرا اصول یاد رکھیں کہ نوٹ تیار کرتے وقت زیادہ سے زیادہ اور تحریر کرتے وقت کم سے کم مواد پیش کریں۔“

ترتیب دے عمل دوران محقق نوں محتاط رہنا پیندا اے تاں جے اوہدی ترتیب وچ کوئی خرابی نہ آئے۔ ایس گل نوں پروفیسر ظہیر احمد صدیقی بیان کردے نیں:

”جو مواد اکٹھا کیا ہے اسے ترتیب دیا جائے جو ضروری باتیں ہیں انہیں یکجا کیا جائے اور ان کی ترتیب کی جائے غیر ضروری مواد کو الگ کر لیا جائے۔“

تسوید دے دوران خاکے دے انگاں تے باب بندی نوں مکھ مڈھ رکھنا ات ضروری اے کیوں جے باباں دی ترتیب مکھ مڈھ نہ رکھن نال مقالہ بے ربط تے بد وضحگی دا شکار ہو جاندا اے۔ ڈھیر ممکن اے کہ مناسب نتیجہ وی نہ نکل سکے۔ تسویدی ترتیب دا مقالہ لکھدیاں سے خاکے وچ موجود نکات دا خاص خیال رکھیا جاندا اے:

”اگر آپ اپنا ابتدائی مسودہ لکھنے کی غرض سے محض درج شدہ نکات پر انحصار کرتے ہیں تو ان میں باہمی ربط ذہن نشین رکھنا خاصا مشکل امر ہوگا۔“

محقق لئی لازم اے کہ تسویدیاں لکھن ویلے خاکے دے نکات ذہن وچ رکھے، موضوع توں متعلق جو خیال ذہن وچ آون اوہناں نوں بلا جھکے لکھے، بغیر سوچے خیالاں یاں لفظاں دی چون کئی سطحی اے سگوں لکھت وچ تسلسل نوں برقرار رکھنا چاہیدا اے۔ ہارون قادر لکھدے نیں:

”یہ مرحلہ تحقیق کار کے لیے محض سوچ کی عکاسی کا ہوتا ہے خواہ وہ کتنا ہی خام کیوں نہ ہو، اس کو اپنے کام میں تسلسل کو قائم رکھنا چاہیے۔“

مقالہ لکھدیاں خیالاں تے اسلوب وچ ڈھیر ہم آہنگی دا ہونا ات ضروری اے کیوں جے کہ خیال دی اڈاری مکمل طور تے اسلوب اتے پنجنہ گڈے تاں دھرتی تے کھلو نہیں سکدی۔ مقالہ لکھن ویلے زبان تے اسلوب کسے نوں رکاوٹ نہ بنن دیوے نہ ای خیالاں دی اڈاری نوں روکن دی کوشش کرے۔ محمد عارف بیان کردے نیں:

”زبان اور اسلوب کی باریکیوں کا خیال آپ کو پریشان نہ کرنے پائے یاد رہے کہ پہلا مسودہ آپ کے سوا کسی نے نہیں دیکھا۔“

سو تسوید دا عمل مسلسل ہونا چاہیدا اے تاں جے مقالے وچ تسلسل، ربط تے ترتیب ورگیاں خوبیاں موجود رہن۔

-ii تسوید دے تقاضے: (Needs of Blackening)

تسوید دے اہم تقاضے ہیں:

1- موضوع توں متعلق مواد اکٹھا کرن مگروں لکھن دا عمل شروع کیتا جائے۔ ایس عمل دے دوران محقق دی ساری توجہ موضوع ول ہونی چاہیدی اے جے اوہ مکمل طور تے تحقیقی موضوع ول

متوجہ نہیں ہووے گا تے مقالہ لکھن دا کم کدی مکمل نہیں ہوئے گا۔ جمیل جالبی دے وچار نیں:

”جب آپ ایک چیز لکھ رہے ہوں تو پھر اس عرصے میں دوسری چیز نہ لکھیں بلکہ اٹھتے بیٹھتے اور سوتے جاگتے اپنے موضوع کے ساتھ زندگی بسر کرنے کا ہنر

سیکھیں۔۔۔ تحقیق بڑی حاسد داشتہ ہے وہ کسی دوسری محبوبہ کی شرکت برداشت نہیں کر سکتی یعنی یہ پسند نہیں کرتی کہ جو وقت اسے دیا جا رہا ہے اس میں مخل ہو

کر کوئی دوسرا وقت میں حصہ دار ہو جائے۔“

تحقیق یا تسوید کرن ویلے انہماک، دلچسپی، توجہ تے تسلسل دی لوڑ ہوندی اے۔ نال ای موضوع نوں مکھ مڈھ رکھنا ضروری اے۔

2- لکھن دا عمل توجہ طلب اے جہدے لئی آرام دہ ماحول ہونا ات ضروری اے کسے قسم دی بیرونی مداخلت محقق دے سارے خیالاں نوں منتشر کرن دا کارن بندا اے۔ محمد ہارون قادر جٹا نکاری

دیندے نیں:

”ٹریفک کا بے ہنگم شور یا ٹی وی، ریڈیو کا شور تسوید کے کام میں یکسوئی پیدا نہیں ہونے دیتا۔“

3- ویلے دا تعین تسوید لئی ات ضروری اے۔ ڈھیر کھاوان تے فاقہ کشی توں بعد تسلی بخش تسوید ممکن نہیں۔

4- موسم دی سختی گرمی تسوید دی راہ دی وڈی رکاوٹ گرمی تے ٹھنڈ محقق نوں سست کر دیندی اے۔ انج ای بیماری، گھریلو پریشانیوں، معاشرتی مسئلے نوں روک دیندے نیں محقق نوں تسوید سے

جنا ممکن ہووے ایہناں مسئلیاں توں دور رہنا چاہیدا اے۔

5- خاکے دی تسوید کردیاں کاغذ تے قلم مناسب ہوئے تاکہ لکھت وچ روانی برقرار رہوے۔

- 6- تسوید لئی ویلا مقرر کرنا بہتر اے تے اوس ویلے محقق مقالہ لکھن داکم کرے۔ دن دے کسے حصے وچ کجھ گھنٹے مخصوص کرنے چاہیدے نیں جدوں مقرر کردہ ویلا مک جاوے تاں اگلے اہم نکات نوٹ کر لینے چاہیدے نیں۔ تاں جے اگلے دن نویں سریوں محنت نہ کرنی پووے نوٹ کیتے نکات بارے ویلا ضائع کیتیاں بناؤ محقق کم فیر شروع کر دیوے۔
- 7- تسوید دے دوران ذہن دے خیالاں نوں کاغذ اُتے منتقل کرن ویلے سطر چھڈ کے لکھنا چاہید اے۔ محمد عارف تسوید دے طریقے لئی تن ہدایتاں اُتے عمل کرن دامشورہ دیندے نیں:
- ”اولایہ کہ دوسطروں کے درمیان اتنی جگہ رکھیں کہ بعد ازاں، تبدیلی یا اضافہ وہاں رقم ہو سکے۔ ثانیاً اپنے نوٹ کارڈوں میں درج اقتباس، سلیس یا تلخیص نقل کرنے کی وجہ سے اپنی رفتار کم نہ کریں۔۔۔ تسویدی مرحلے سے پہلے آپ اپنے تمام کارڈ، فوٹو سٹیٹ کروالیں، بعد ازاں موقع محل کے مطابق انہیں چسپا کرتے جائیں۔۔۔ ہر استعمال ہونے والے نوٹ کا مختصر حوالہ حاشیہ میں درج کرنا مت بھولیے۔“
- لکھن ویلے نوٹ بارے اک دولفظ صفحہ نمبر سمیت لکھ لینے چاہیدے نیں۔ تاں جے بھل جاوے تاں ایہدے توں مدد لئی جاسکے۔
- 8- مقالے دی تسوید کردیاں محقق نوں سادی، عام فہم تے ستھری زبان ورتنی چاہیدی اے۔ جیہڑی علمیت دی عکاس ہوئے۔ عبدالرزاق قریشی لکھدے نیں:
- ”تحریر میں عالمانہ وقار و تمکنت ہو۔ لیکن اس کا یہ مطلب نہیں کہ اسے بلاوجہ خشک بنا یا جائے۔“
- 9- تسوید سے سفر کرن توں بچنا چاہید اے ایہدے کارن محقق نوں موضوع اُتے توجہ مرکوز کرنا ڈھیر ا دکھا ہوندا اے کیوں جے دھیان و نڈیا جاندا اے۔ جمیل جالبی موجب:
- ”سفر سے پرہیز کر کے جو کتاب دو سال میں لکھی جاسکتی ہے، سفروں میں بتلارہ کر پانچ سال میں ٹھکانے لگے گی۔“
- مقالہ لکھن والے نوں ہر طرحاں دیاں رجھاں چھڈ کے پوری توجہ موضوع ول لاؤنی چاہیدی اے۔
- 10- مقالے دی تسوید ویلے تاریخی ترتیب دا خیال رکھنا ات ضروری اے۔ مقالے وجوں دتی جانکاری دی تاریخی ترتیب ٹھیک ہونی چاہیدی اے۔ ایہہ نہ ہووے بعد وچ واپڑے واقعے نوں پہلے تے پہلے نوں پچھوں درج کیتا جائے۔ رانا سلطان محمود دھوراں دے بقول:
- ”وہ واقعات کی زمانی ترتیب کو خصوصاً پیش نظر رکھے اور تمام اقتباسات زمانی ترتیب کے اعتبار سے (Chronologically) مرتب کرے۔“

11- ایجاز مقالے داڈھیر وڈاوصف اے ایہدی وضاحت عبدالرزاق قریشی نے اپنیاں شبدیاں وچ کیتی اے:

”ایجاز کا مقصد کم لکھنا نہیں ہے بلکہ بہتر لکھنا ہے یہی وجہ ہے کہ ایجاز سے عبارت میں حسن زور اور روانی پیدا ہوتی ہے۔“

اپنی گل دی مزید وضاحت لئی اوہ لکھدے نیں:

”ایک اچھا مصنف صرف یہی نہیں جانتا کہ اسے کیا لکھنا چاہیے بلکہ وہ بھی جانتا ہے کہ اسے کیا نہیں لکھنا چاہیے اس کا ایجاز وضاحت پیدا کرتا ہے اور

وضاحت ایجاز کا باعث ہوتی ہے۔“

ایجاز نال کدھرے رکھت وچ کوئی ابہام نہ ہوئے بہت ساریاں گلاں دی وضاحت نہ ہون پاروں اظہار مبہم ہوون دا خطرہ وی ہوندا اے۔ ایسے کارن کچھ ملکی تے غیر ملکی محققاں نے ایہدے توں دور رہن دا مشورہ دتا اے۔ ایس بارے ڈاکٹر گیان چند ناچ لکھدے نیں:

”حقائق سادہ اسلوب میں قلم بند کیجئے۔ عبارت آرائی نہ ہو، بے جا ایجاز و اختصار نہ ہو۔“

زیادتی یاں حدوں ودھ گھاٹ فائدہ مند ہون دی تھاں تے اُکا ای بے فائدہ سگوں نقصان دہ بنا دیندی اے۔

12- تسوید کردیاں دیانتداری نال تمام حالات واقعاں تے حقیقتاں نوں بیان کرنا چاہیدا اے۔ گھیاں تے ول ویس والیاں گلاں توں بچنا چاہیدا اے۔ غیر واضح گل تحقیق نوں کمزور کردی اے۔ محمد ہارون قادر ہوراں دے بقول:

”تحقیقی مقالے کا مضمون ایک اکائی میں ہو، مبہم اظہار سے اجتناب ہو۔“

13- مقالہ لکھدیاں ذاتی وابستگی توں بچنا چاہیدا اے۔ کسے دی علمیت اُتے شک نہیں کرنا چاہیدا۔ کسے تخلیق بارے رائے دا اظہار کرن توں وی پرہیز کرنا چاہیدا اے۔ محقق دارویہ غیر متعصبانہ ہونا ضروری اے۔ قاضی عبدالقادر بیان کردے نیں:

”تحریر و تقریر میں اس بات کا خیال رکھنا ہے کہ ایسے الفاظ سے پرہیز کیا جائے جس سے سننے والے اور پڑھنے والے کی دل آزاری ہو سکتی ہو۔“

14- کھوج دا کوئی مقصد ہونا چاہیدا اے۔ تحقیق دامرکز موضوع ای رہوے نہیں تاں تحقیق بے معنی تے بے کار جا پے گی۔ ڈاکٹر گیان چند اہلس حوالے نال اپنے وچاراں دا اظہار ارج کر دے
نیں:

”محقق کو بھی متعلق اور غیر متعلق اہم اور غیر اہم کا شعور ہونا چاہیے طویل اور مختصر دونوں قسم کے مقالوں میں کہیں بھی اپنے عنوان سے غافل نہ ہوئے۔“

15- مقالے وچ کسے طور تے مزاج نوں شامل نہ کیئا جائے مقالہ سنجیدہ تحقیق ہوندى اے۔ مقالے دا موضوع تے مواد اچھا ہونا چاہیدا اے۔ جیہڑا توجہ دامرکز بنے۔

16- کھوج ہر طرح دے شک شبہے توں پاک ہووے محقق نوں غیر حقیقی گل نہیں کرنی چاہیدی۔ جانکاری حقیقتاں تے ہونی چاہیدی اے تحقیق وچ حوالیاں نوں ڈھیر اہمیت حاصل اے
کیوں جے حوالہ تحقیق وچ سند دی حیثیت رکھدا اے۔ حوالیاں نوں دو طریقے نال ورتیا جاسکدا اے۔ اک فٹ نوٹ دی صورت وچ دو جا اینڈ نوٹ دی صورت وچ اینڈ نوٹ طریقہ دے تحت تمام
ورتیاں کتاباں دے حوالے باب دے اخیر وچ یاں فیر مقالے دے اخیر وچ دتے جاندے نیں جد کہ فٹ نوٹ طریقہ دے تحت کتاباں وغیرہ دے حوالے او سے صفحے دے تھلے لائن لگا کے دتے
جاندے نیں۔ ایہناں دے فائدے دسدیاں عبدالرزاق قریشی انج لکھدے نیں:

”فٹ نوٹ کے ذریعے جہاں مختلف مصنفوں اور کتابوں سے استفادہ کا اعتراف ہوتا ہے وہیں ایک فائدہ یہ بھی ہے کہ محقق کے استعمال کئے ہوئے مواد

کے مستند ہونے کا بھی پتا چلتا ہے۔“

ثبوت تے حوالے بناں کوئی گل یاں جانکاری مقالے دا حصہ نہیں بنانی چاہیدی۔

17- اپنیاں صفتاں یاں خوبیاں نوں کسے طور مقالے دا حصہ نہیں بنانا چاہیدا تے نہ ای مقالہ لکھدیاں تاثر دینا چاہیدا اے کہ مقالے توں استفادہ کرن والے گھٹ علم رکھدے نیں۔ البتہ
جانکاری لئی سابقہ مواد یاں عنوان دا پچھو کڑ ضرور دسنا چاہیدا اے۔ لنڈا دے ایس نظریے نوں گیان چند نے اپنی کتاب راہیں انج بیان کیئا اے:

”خیال رکھیے کہ کن قارئین و سامعین کے لیے لکھ رہے ہیں تحقیقی مقالہ عموماً غیر ماہر عالموں کے لیے ہوتا ہے یعنی اس کے پڑھنے والے عالم تو ہوں گے لیکن

باستثنائے چند اس خاص موضوع کے ماہر نہ ہوں گے۔“

تحقیقی مقالے انوں تحقیقی مقصدوں لئی لکھیا جاندا اے تعریف تے قصیدہ بیان کرن لئی نہیں ایس پاروں مقالے وچ تحقیقی عنصر ڈھیر ہونا چاہیدا اے۔

18- مقالہ لکھدیاں ثقیل تے اوکھے لفظاں دی تھیں سوکھے، سادے تے عام فہم لفظاں نوں ورتنا چاہیدا اے ایس سلسلے وچ لغت ڈھیر مددگار ہوندی اے۔

19- محقق تذکرہ نما ڈھنگ نہ ورتے تے نہ ای اجیسے موضوع دا چناؤ کرے جیہڑا تذکرہ نما ہووے۔

20- مقالہ نگار نوں ہر لحاظ ناں غیر جانبدار رہ کے مقالہ لکھنا چاہیدا اے۔ اوہنوں سیاسی سماجی وابستگی توں بچنا چاہیدا اے۔ مختصر وضاحت دینا کافی ہوندا اے۔ ڈاکٹر گیان چند دے بقول:

”سیاسی اور سماجی پس منظر سے بچئے۔۔۔ جہاں کہیں موضوع کے تقاضے کے تحت دینا ضروری ہو تو مختصر اُدیتجئے، واقعات کی طرف محض اشارہ کیجئے۔“

لوڑ موجب وضاحت ضرور کرنی چاہیدی اے بے محل وضاحت دی لوڑ نہیں انج ای غیر ضروری وضاحتاں توں بچنا چاہیدا اے۔

21- ادبی صنفاں دی تحقیق وچ نمونیاں دا بے جا ورتا نہیں کرنا چاہیدا ایہدے کارن تحقیق وچ محقق لئی اپنی گل کرن دی گنجائش گھٹ جاندی اے جیہڑا مفید عمل نہیں۔

22- تسوید دے دوران براہ راست ڈھیر لمے حوالے درج نہیں کرنے چاہیدے:

”براہ راست اقتباسات کم دیتجئے جہاں دیں وہاں زیادہ طویل نہ ہوں۔“

23- جس موضوع تے کم کیتا جا رہیا اے جے موضوع دے حوالے نال پہلے مواد موجود اے تے اوہدی وضاحت کرن دی تھیں ذکر کر دینا کافی اے۔ صرف اہم لکھاریاں دیاں لکھتاں دا ذکر کر

دینا مناسب رہندا اے۔ عام لکھاریاں نوں نظر انداز کیتا جاسکدا اے۔

24- لکھت بارے گل کردیاں اوہدے تنقیدی ویروے نوں ڈھیر کھلانا نہیں چاہیدا۔ کیوں جے انج تحقیق دی روح مسخ ہو جاندی اے۔ تحقیق وچ مناسب حد تک تنقید ہونی چاہیدی اے کیوں

جے مقالہ تحقیق داناں اے نہ کے تنقید۔

25- مختصر تے نکلے نکلے جملیاں وچ لکھی گل نوں پیریاں (پیرا گراف) دی شکل وچ بیان کیتا جائے پیرے وچ اکو گل اتے بحث کیتی جائے لمے جملیاں وچ بغیر پیرے لکھیا جائے انج نہ تے چنگا

تاثر پوے گاتے نہ ای لکھت متاثر کن ہووے گی۔ عبدالرزاق قریشی ہوریں لکھدے نیں:

”عبارت میں پیرا گراف ضرور بنایا جائے ایک پیرا گراف میں حتی المقدرا ایک ہی بات کہی جائے۔“

26- تسوید کردیاں اہم تے ضروری نکتے پہلے تے ڈھیر وضاحت نال بیان کیتے جان۔ غیر ضروری تے پھٹکل گلاں نوں مختصر لفظاں وچ بیان کیتا جائے۔ سلطان محمود لکھدے نیں:

”اہم واقعہ کی تشریح و توضیح پر زیادہ توجہ دینی چاہیے۔ اور غیر اہم بیان کو اس کی اہمیت کے مطابق جگہ دینی چاہیے۔“

ایسا نہ کرن نال غیر ضروری گلاں دی بھر مار نال مقالہ اپنی قدر تے اہمیت گواہ دیندا اے۔

27- مقالے دی تسوید دوران ات ضروری اے کہ کوئی گل بنا حوالے نہ دتی جائے جیہڑی گل ثبوت تے حوالے دے بغیر کیتی جاوے گی اوہدی اہمیت نہیں۔ تحقیقی کم کردیاں حوالے نوں ڈھیر اہمیت

حاصل اے۔ اہمیت تے افادیت نوں سلطان محمود بیان کردیاں لکھدے نیں کہ:

”تحقیق میں حوالہ ناگزیر ہے کیونکہ اس کے بغیر محقق کی پیش کردہ بات صداقت کی منزل سے دور عدم یقین کی وادی میں پڑی رہتی ہے۔“

تحقیق وچ حوالہ ات ضروری اے۔

28- تسوید دے دوران باباں وچ موجود مواد لوڑ موجب ہونا چاہیدا اے اقتباس تے حوالے باب وچ شامل کیتے گئے ہون اوہ باب دے عنوان نال میل کھاندے ہون اوہناں وچ تسلسل دا

نقدان نہ ہوئے جے انج ہوئے تے اوہنوں ٹھیک کرن دی کوشش کرنی چاہیدی اے تاں جے اخیر تے اوکڑ دا سامنا نہ کرنا پوے محقق نوں بڑیاں مشکلاں تے محنت نال حاصل کیتا سارا مواد مقالے

وچ بھرتی نہیں کرنا چاہیدا سگوں مقالے دے تقاضے تے باباں دی لوڑ موجب مدلل مواد دی رلت کرانی چاہیدی اے۔ رانا سلطان محمود لکھدے نیں:

”محقق کو ہر صورت میں اصل متن، اقتباسات اور حوالہ جات میں ربط و تسلسل اور معنوی ہم آہنگی کو قائم رکھنا ہوتا ہے۔“

جے محقق شروع وچ تسوید دوران ایہناں گلاں نوں مکھ مڈھ رکھ لوے تاں اوہنوں بعد وچ اوکڑاں دا شکار نہیں ہونا پیندا۔

29- تسوید کردیاں جیہڑے اقتباساں نوں بطور حوالہ ورتیا جا رہیا ہوئے اوہناں دی عبارت نوں بڑی احتیاط نال نقل کرنا ات ضروری اے۔ اوہناں نوں ”واوین“ وچ لکھیا جاندا اے تاکہ

عبارت نمایاں دے۔ حوالہ دین دے طریقے دسدیاں رانا سلطان محمود لکھدے نیں:

”عموماً دو اقسام کے حوالے ہوتے ہیں (الف) براہ راست (Direct Quotation) (ب) بالواسطہ حوالہ (Indirect Quotation)۔“

براہ راست حوالے وچ عبارت نوں بناں کسے تبدیلی نقل کیتا جاندا اے جد کہ بالواسطہ حوالہ دین لئی اصل عبارت نوں نقل کرن دی تھاں اوہدے مفہوم نوں اپنے لفظاں وچ بیان کیتا جاندا اے۔ رانا

سلطان محمود دے بقول:

”براہ راست حوالہ یا اقتباس نقل کرنے میں ایک لفظ ’ایک حرف‘ ایک نقطہ اور ایک اعرابی علامت یعنی زیر زبر کا عرق بھی نہیں پیدا ہونے دینا چاہیے۔ نقل کرنے کے بعد حوالہ کی عبارت جسے دوسرے لفظوں میں اقتباس شدہ عبارت بھی کہا جاسکتا ہے، واوین سے بند کر دی جاتی ہے۔۔۔ حوالہ و اقتباس لینے کا دوسرا طریقہ لفظ ’بالواسطہ‘ کے ذریعے پہلے طریقے سے ممتاز ہوتا ہے۔ بالواسطہ حوالہ لینے کا مطلب کسی مخصوص عبارت کا مفہوم اپنی تحریر میں لکھنا ہوتا ہے۔“

اقتباس نقل کرن کوئی وی طریقہ و ریتا جاوے اشاریے یاں اخیر وچ وضاحت ضروری اے اقتباس کس لکھاری دی کیہڑی لکھت وچوں لتا گیا اے ایہدا اپبلشٹر کون اے؟ کیہڑے شہریاں ملک توں چھپی اے؟ ایہدا چھپن ورھا کیہ اے؟

30- مقالہ لکھدیاں جے دو جی زبان دی کسے لکھت دا حوالہ دینا پے جاوے تے ایس سلسلے وچ محقق نوں خیال رکھنا ہوندا اے کہ اوہ اوس اقتباس دا اپنی زبان وچ ترجمہ نہ کرے کیوں جے انج مفہوم بدل جاوے دا خطرہ ہوندا اے۔ انج کرن لئی لازم اے کہ اصل اقتباس نوں شامل کیتا جائے تاکہ پڑھن والیاں نوں سکھالی رہوے۔

31- مقالہ لکھدیاں مخففات دے ورتارے توں گریز کرو کیوں جے مخففات نوں سمجھنا عام آدمی داکم نہیں۔ عبدالرزاق قریشی لکھدے نیں:

”مقالہ میں مخففات کا استعمال نہیں ہونا چاہیے یہ قاری کو الجھن میں ڈال دیتے ہیں لیکن فٹ نوٹ میں ان کا استعمال ہو سکتا ہے۔“

32- کسے مقالے دا مڈھ رکھنا تے اوہدا انت کرنا ساریاں توں اوکھا اے ایس سلسلے وچ بڑی احتیاط دی لوڑ اے مقالے دا مڈھ تے انت جیکر متاثر کن نہیں ہون گے تے تحقیق قاری نوں اپنے ول

ٹنبن وچ ناکام ثابت ہووے گی۔ مکدی گل لکھدیاں دھیان رکھنا چاہیدا اے کہ پہلے کیتیاں گلاں نہ دہرائیاں جاوے کوئی نویں گل کرنا زیادہ بہتر اے۔ ڈاکٹر گیان موجب:

”کتاب کے آخر میں اختتامیہ جائزہ لیں تو یہ نہیں کہ جو کچھ اس سے پہلے متن کتاب میں لکھا گیا ہے اس سب کی تلخیص کردی جائے تکرار سے بہتر یہ ہے کہ

کوئی نئی بات کہی جائے۔“

مکدی گل اجیہی ہونی چاہیدی اے جیہدے وچ سارے مقالے دا لب لباب ہوئے پتاوی نہ لگے کہ تلخیص اے ابواب دا نچوڑ وی سامنے آ جاوے۔ ڈاکٹر گیان چند ایس بارے اک بڑی سوہنی گل

کیتی اے آکھدے نیں:

”مقالے کا آخری جملہ بطور خاص ادبی اور فن کارانہ ہونا چاہیے۔“

مقالہ کسے محقق دی ورھیاں بدھی محنت، کوشش تے لگن دا شاہسانہ ہوند اے۔ ایہدے نال محقق دا جذباتی لگاؤ ہونا کوئی اچنجا نہیں جذباتی لگاؤ نال اوہدیاں امیدیاں تحقیقی کم نال جڑیاں ہوندیاں نیں۔ اوہدی خواہش ہوندی اے کہ کم نوں وڈھیا جائے۔ جے مقالے دی تسوید دے تقاضیاں نوں مکھڈھ نہ رکھیا جائے تے کدی وی امیدیاں تے سدھراں نوں تو نہیں اڑایا جاسکد اے۔

33- اخیر وچ کتابیات تے اشاریے نوں بہتا تفصیل نال پیش کرن توں وی پرہیز کرنا چاہیدا اے بقول ڈاکٹر گیان چند:

”آخر میں کتابیات اور اشاریے کو مفصل نہ کیجئے غیر اہم اندراجات کو نظر انداز کر سکتے ہیں۔“

ایہناں تقاضیاں راہیں مقالے دی تسوید نوں نہ صرف سوکھا بنایا جاسکد اے سگوں تکمیل دا عمل وی کامیابی نال ممکن ہوند اے۔